

L'associacionisme cultural, el territori i les institucions

Ramon ARNABAT
Institut d'Estudis Penedesencs-Universitat Rovira i Virgili

1) L'Institut d'Estudis Penedesencs i el Penedès

a) Quin és el paper a la comarca de l'Institut d'Estudis Penedesencs?

L'IEP ha esdevingut amb els seus quasi quaranta anys de vida el pal de paller cultural del Penedès, és a dir de les comarques de l'Alt Penedès, del Baix Penedès i del Garraf, que abasten un total de 47 municipis; un territori que, junt amb part de l'Anoia, està lluitant per ser reconegut com a Vegueria del Penedès (www.iepenedesencs.cat).

Un seguit de dades mostren l'arrelament de l'IEP al Penedès i llur importància estratègica per la cultura del territori: actualment compta amb uns 800 socis individuals i uns 200 d'institucionals (escoles, biblioteques, arxius, ajuntaments...); està estructurat en 10 seccions i realitza una mitjana de 120 actes culturals a l'any, als quals hi assisteixen al voltant de 10.000 persones. També porta publicats 202 llibres, a més de diversos números de les revistes *Gran Penedès* i *Del Penedès*, però, sens dubte, el que en els darrers anys ha donat empenta a l'IEP i l'ha situat en el centre del món de la cultura penedesenca han estat els grans projectes de recerca i divulgació, sovint en col·laboració amb la Generalitat de Catalunya i les Diputacions de Barcelona i Tarragona i les universitats catalanes. Projectes com *Tots els Noms (1931-1978)*; *El parlar penedesenc*, *Llibre blanc de la Cultura al Penedès* o *Patrimoni immaterial del Penedès*, han fet de l'IEP una referència central i un *partner* obligat en temes culturals, la qual cosa ha permès refermar la relació amb l'administració, l'empresa privada, els centres d'estudis del Penedès i el món associatiu en general.

b) Com es coordinen els diferents centres d'estudis?

L'Institut d'Estudis Penedesencs neix l'any 1976-1977, precisament a partir de la necessitat que diversos centres d'estudis locals tenen d'unir-se i coordinar-se per treballar millor i més eficaçment en favor de la cultura penedesenca. D'aquesta manera, des del seu naixement l'IEP s'ha considerat com la casa gran de l'associacionisme cultural penedesenc i ha procurat donar cabuda a totes les iniciatives i propostes del territori.

Actualment, al Penedès hi ha 20 centres d'estudis locals amb els quals l'IEP manté una relació fraternal i de col·laboració; de fet, bona part dels socis de l'IEP ho són també de centres locals i viceversa. Més enllà de la coordinació institucional que permet desenvolupar activitats conjuntes, el que hi ha és una bona entesa personal que facilita enormement la tasca. En aquest sentit, cal destacar la bidireccionalitat de les relacions, és a dir, que aquestes es donen en els dos sentits: dels centres locals a l'IEP i de l'IEP als centres locals. Tot plegat es concreta en una agenda en part comuna i en les trobades anuals de centres d'estudis del Penedès, de les quals enguany n'hem celebrat la desena.

c) Quina és la realitat associativa de la comarca avui dia, en especial en l'àmbit del patrimoni cultural?

El Penedès té una llarga i rica tradició associativa, especialment destacable en el camp cultural. Per donar-ne alguns exemples, direm que quatre de les 32 federacions culturals catalanes tenen la seva seu al Penedès i que cinc dels seus presidents són penedesencs. Actualment, el Penedès té registrades 1.168 associacions culturals: 655 a l'Alt Penedès, 386 al Baix Penedès i 577 al Garraf, a més d'empreses i professionals del món de la cultura. No és una qüestió actual, sinó que té una llarga tradició històrica que prové del món dels ateneus, els casinos, els centres i cercles i els casals.

Cal destacar que, en l'àmbit del patrimoni cultural, el Penedès disposa d'una gran quantitat i varietat d'elements històrics i culturals, materials i immaterials que, tot just ara, comencen a esdevenir actius econòmics al voltant de l'enoturisme i el turisme cultural. De fet, el Penedès destaca en el camp de la cultura popular i tradicional, tant per la seva llarga història, com per la força com perviuen en el món actual: festes majors, castellers, balls populars, bestiar festiu, carnavals...

Nosaltres hem insistit sovint en què cal treballar amb el patrimoni tangible i intangible, perquè no s'entén un sense l'altre. Per nosaltres, treballar sols una de les parts és perdre una part important del seu valor. El patrimoni, com les persones, tenen cos i ànima. És per això que, vers el patrimoni en general, cal treballar en diverses direccions i de forma interdisciplinària: identificació, inter-

pretació, conservació, transmissió d'elements materials i immaterials, als quals se'ls atorga un interès històric i cultural. Precisament, un dels principals reptes que el Penedès té plantejats pel què fa al patrimoni cultural, és donar-li una visió global que permeti millorar-ne tant l'estudi i la revalorització, com la seva difusió.

2. Com es va desenvolupar l'elaboració del *Llibre blanc de la Cultura al Penedès* i com es van desplegant les seves propostes? Qui s'hi ha implicat?

El *Llibre blanc de la Cultura al Penedès* és una iniciativa que llança l'IEP el curs 2009-2010, amb l'objectiu de donar un salt qualitatiu a l'activitat cultural penedesenca, a partir d'una anàlisi crítica de la situació actual, que ens ha de permetre orientar el futur, tot aprofitant els aspectes positius i revertint els negatius. Des de l'IEP es percep que el Penedès és molt actiu culturalment, però que, alhora, hi ha molta dispersió i manca de projecció exterior. Per això, es decideix convocar una mena d'estats generals de la cultura al Penedès, que prenen el format de les Jornades d'Estudis Penedesencs sobre la Cultura, i que desemboquen, primer, en la convocatòria de la Festa de la Cultura al Penedès, que es celebra biennalment (2009, 2011, 2013 i 2015) i seguidament, en el projecte del *Llibre blanc* (<http://www.iepenedesencs.org/llibreblanc/index.php>)

Des del primer moment, l'IEP va tenir clar que n'érem els impulsors, però que no podíem fer-ho sols, per això es va voler implicar a l'Administració i tots els agents culturals, fet que es va aconseguir. Un projecte d'aquestes característiques necessita un finançament extraordinari que, evidentment, no pot assumir sol l'IEP, de manera que el projecte de *Llibre blanc* ha comptat amb el suport econòmic de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya, de la Diputació de Barcelona, dels consells comarcals de l'Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf, de la majoria d'ajuntaments penedesencs i de la Fundació La Caixa.

Els objectius que ens vam plantejar amb el *Llibre blanc* van ser:

- La innovació – Desenvolupar noves polítiques culturals i modernitzar la gestió i l'administració cultural
- La coresponsabilitat – Implicar altres agents culturals en l'elaboració i la implementació del pla i de les polítiques culturals.
- La projecció – Poder definir i afrontar els reptes del futur en termes culturals i de territori.
- La sostenibilitat – Promoure la sostenibilitat econòmica, social i cultural del territori.
- El posicionament – Establir el Penedès com un punt de referència cultural a Catalunya, cercant el diàleg i les sinèrgies positives amb d'altres agents exteriors.

El projecte del *Llibre blanc de la Cultura al Penedès* s'ha desenvolupat en tres fases: Diagnosi (2012-2013), Propostes (2013-2014) i Aplicació (a partir de 2015). Al llarg de les dues primeres fases hi han participat unes 200 persones pertanyents a diversos camps de la cultura i diversos agents culturals, des d'artistes a tècnics, passant per les associacions i l'administració.

La participació es va organitzar mitjançant taules sectorials (Llibre i literatura, Arts escèniques, Música, Arts plàstiques i visuals, Memòria i patrimoni, Festa i cultura popular i tradicional) i taules transversals (Cultura: Promoció econòmica i turisme, Territori i coordinació, Públics i accés cultura, Educació, Equipaments, Comunicació).

Les conclusions van ser: 1) Elaborar una web *Cultura Penedès* com a espai de trobada; 2) Treballar per un model de la festa al Penedès per salvar localismes; 3) Potenciar la visibilitat de l'art contemporani; 4) Elaborar un recull de bones pràctiques de col·laboració entre les escoles de música i l'ensenyament obligatori; 5) Cercar estratègies de difusió, promoció i comercialització conjuntes entre els equipaments museístics i patrimonials del territori; 6) Elaborar materials escolars sobre la Cultura i el Penedès; 7) Coordinació dels grans actes culturals del Penedès; 8) Coordinar les regidories de cultura de les capitals comarcals penedesenques.

3. Com està treballant el recentment creat Consell Social de la Cultura, i les seves comissions, en tant que òrgan consultiu de participació i d'assessorament del Govern en matèria de cultura i societat, per posar en valor el paper social i econòmic de la cultura del nostre país?

El Consell Social de la Cultura és una molt bona iniciativa de l'ex-conseller Ferran Mascarell que té com a objectiu central implicar tots els àmbits de la societat en la cultura, és a dir, la socialització del fet cultural. És per això que entre les tasques que té assignades, destaquen les de:

- Reflexió, anàlisi i assessorament de l'evolució econòmica i social de la cultura.
- Seguiment de l'evolució econòmica i social del sector cultural.
- La relació entre la producció i el consum cultural.
- La connexió entre la cultura i el desenvolupament.
- Les condicions de treball dels professionals de les arts, el patrimoni i les indústries culturals i creatives.
- Treballar en les múltiples dimensions de la cultura: econòmica, social, laboral, educativa, innovadora.

Cal destacar la gran importància del sector cultural en l'economia i la societat catalana: hi ha 36.000 empreses (un 8% del total) que s'hi dediquen; hi treballen

156.000 persones (un 7% de la població activa) i proporciona el 6% del PIB; té un volum de negoci de 10.500.000.000€ i aporta 3.755.000.000€ de valor afegit brut a l'economia catalana (un 2%). Això és en sentit estricte, perquè en sentit ampli la seva importància encara és més gran: un 17,5% de la població catalana està associada a entitats culturals i un 66% del turisme internacional que rep Catalunya manifesta que el seu interès principal és el cultural, i això vol dir un mitjana de 1.000€ per turista. A més, des d'una perspectiva estratègica general, la justificació d'unes millors relacions entre cultura i turisme es justifiquen per la necessitat de reforçar una aposta per la qualitat i la diferenciació de l'oferta turística del país.

Amb tot, el Consell Social de la Cultura tot just ha començat a treballar i caldrà veure com se situa en el nou context polític català. La forma de treball és mitjançant sessions plenàries i comissions de treball: Cultura i Benestar; Cultura i Comunicació; Cultura i Economia; Cultura i Educació; i Cultura i turisme (http://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/consell-social-de-la-cultura/).

4) Quines iniciatives s'estan portant a terme per a millorar la productivitat econòmica del sector cultural? Quina possibilitat real hi ha de millorar els béns i els serveis culturals existents?

M'agradaria apuntar algunes línies de treball que, si bé no estan generalitzades, sí que comencen a desenvolupar-se amb èxit a nivell local.

Mantenir i potenciar la coordinació i l'autonomia, és a dir, allò que és local i allò que és global. En aquest sentit, una iniciativa com l'Agència Catalana del Patrimoni no sembla una experiència reeixida, almenys com s'ha fet, ja que sota l'aparença d'una millor i més econòmica gestió, s'ha eliminat d'autonomia als centres locals que eren els que els arrelaven al territori. Això ha passat, per exemple, amb Olèrdola, al Penedès. Cal coordinar tot el que es pugui, cal fer-ne difusió conjunta, cal cooperar sempre que es pugui, però mai a costa de perdre capacitat de decisió a nivell local.

Engreixar els mecanismes de coordinació del món cultural, tant entre els diversos agents com entre les diverses branques o els diversos territoris, i aquesta coordinació, que ha de permetre una millor relació i cooperació cultural, ha de funcionar en els dos sentits, de baix a dalt i de dalt a baix, i també de forma horitzontal. Massa sovint sols funciona en una sola direcció. Això permetria donar major visibilitat a moltes iniciatives locals que, conscientment o no, traspassen aquest marc per esdevenir globals.

Potenciar els centres d'estudis com a nodes de coneixement que, a més de fer recerca i divulgació sobre la seva cultura, el seu patrimoni, la seva història o

el seu medi, actuïn com a punts de connexió entre el local i el global, especialment entre les universitats i el territori. Aquí hi ha un immens camp per recórrer, i iniciatives com les Antenes del Coneixement de la URV, els congressos que organitza la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana o la tasca que desenvolupa l'Institut Ramon Muntaner, van pel bon camí.

Millorar la difusió social de l'activitat cultural, especialment de la que desenvolupen els centres d'estudis, per tal que arribi a tota la societat. Massa sovint els esforços per organitzar activitat cultural no són recompensats amb l'assistència i/o participació de la ciutadania. Aquí, els centres d'estudis hem de fer un gran esforç de comunicació i, sobretot, hem d'entrar d'una vegada a les xarxes socials, per on circula avui dia la majoria de la informació, especialment entre la gent més jove.

Ampliar els públics i els agents culturals, és a dir, augmentar el nombre d'actius (creadors/agents) i passius (espectadors/assistents) culturals. I aquí, de nou els centres d'estudis, junt al món de l'associacionisme popular, com els ateneus, tenen un paper fonamental. I, tant o més important, és el paper de les escoles i els instituts. La cultura ha d'entrar definitivament als centres educatius, perquè és aquí on es formen els futurs creadors i el futurs públics.

Millorar la col·laboració entre el món cultural i l'econòmic. De fet, el món cultural pot aportar molt al món de les empreses i cada cop hi ha més empreses interessades en dotar el seus productes de valors culturals, capaços de generar satisfaccions emocionals, a més de pràctiques.

Finalment, cal assenyalar que hi ha molt camí per recórrer en els camps del patrimoni, el turisme, la creació, la investigació i la difusió. I en tots aquests camps els centres d'estudis hi tenen molt a dir i molt a fer. Quant patrimoni s'ha salvat al nostre país gràcies a l'acció dels centres d'estudis? Quants investigadors han iniciat les seves recerques a nivell local? Quants creadors no han tingut la seva primera oportunitat d'exposar els seus treballs en el món local? La resposta és, sempre, molts/moltes. Potser en els camps de la comunicació/difusió i en el del turisme ens manca molt de treball, però també hi ha centres que ja s'hi han posat.

5) Com es vetlla pel rigor en la correcta formació dels gestors culturals i en la visibilitat d'aquesta oferta cultural en les xarxes socials?

Tots hem assistit a alguna visita cultural, en la qual el/la guia semblava no conèixer gaire el que explicava, o no mostrava cap tipus d'empatia vers allò que mostrava; o a l'inrevés, mostrava molta empatia, però poc rigor. És tan sols un exemple de què, sovint, ens agafen les coses a contrapeu i hem de reaccionar ràpid, però sovint malament. Però "els guies" són tan sols el darrer graó humà d'un producte cultural. Al capdamunt hi ha "el/la gestor/a cultural" que ha plani-

ficat i dissenyat el producte cultural. I de gestors/es culturals, com de tot, n'hi ha de ben qualificats professionalment i de no tant ben qualificats, de manera que, en d'altres ocasions, malgrat els esforços i la capacitat dels guies, el producte cultural està mal dissenyat i no funciona.

Amb tot plegat, el que vull manifestar és que per garantir el rigor en els productes culturals en el seu sentit més ampli, cal una correcta formació teòrica i pràctica, des dels guies al gestors culturals. Caldria, doncs, impulsar la formació professional i de "dinamitzadors culturals" i universitària de "gestors culturals". Ara bé, aquesta formació hauria de ser quasi al 50% teòrica i pràctica. Massa sovint trobem gestors molt ben preparats teòricament, però que mai han afrontat un projecte concret, més enllà de la simulació virtual, i viceversa, gent molt experimentada, però amb poc fonament teòric. L'única manera d'avançar és compaginant teoria i pràctica, i aquí, de nou, ens topem amb els centres d'estudis. Estic segur que algunes persones dels centres d'estudis serien excel·lents formadors i, al seu torn, els centres d'estudis serien un bon lloc on realitzar aquestes pràctiques.

Quant a la visibilitat de l'oferta cultural a les xarxes, hi ha, evidentment, una qüestió generacional. És a dir, la majoria de les persones que treballen en els centres d'estudis pertanyen a una generació per a la qual les xarxes socials són unes grans desconegudes, mentre que, per altra banda, una part cada cop més gran de la ciutadania viu amb les xarxes socials, de manera que l'acció cultural dels centres d'estudis és quasi invisible per a la generació de menys de 35 anys. En aquest sentit, cal fer un esforç des dels centres d'estudis per ser presents a les xarxes socials, sense deixar de ser-ho en altres mitjans, per tal que la seva tasca tingui visibilitat entre el sector de la població més jove.

En cap cas, però, penso que hem de renunciar a un dels grans actius dels centres d'estudis, que és el contacte personal. De fet, els centres d'estudis són, també, un espai de sociabilitat real que no hem d'abandonar per allò virtual. Una cosa i l'altra són perfectament compatibles. Però, potser, la gran qüestió no està sols en la difusió, ja que no es tracta sols de difondre el que sempre fem per les xarxes socials, sinó de fer noves coses que puguin atraure al sector més jove de la ciutadania.

No hi ha, però, dreceres; si volem arribar a més gent, però sense perdre rigor, ens cal seguir el camí que va de la investigació a la difusió sense saltar-nos etapes. Només els valors reals es consoliden, la resta és fullaraca temporal. Cal cuinar les propostes culturals a foc lent, amb paciència, creativitat i experiència. En aquest sentit, permeteu-me que posi com exemple una experiència personal: el Centre d'Interpretació de l'Aviació Republicana i la Guerra Aèria (CIARGA).

L'any 2007 es va posar en marxa una iniciativa finançada per la Direcció General de Recerca que dirigia F. Xavier Hernández, anomenada Estació Terri-

torial de Recerca Penedès (ETRP), de la qual n'eren *partners* l'Institut d'Estudis Penedesencs i l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos, i que comptà amb la col·laboració de la Universitat de Barcelona i de l'Associació d'Aviadors de la República (ADAR). L'objectiu d'aquest projecte era realitzar una recerca en profunditat sobre l'aviació republicana i el Vesper de la Gloriosa durant la Guerra Civil espanyola. Entre 2007 i 2010 es van realitzar prospeccions arqueològiques als aeròdroms republicans del Penedès, estudis històrics sobre l'aviació republicana i els bombardeigs franquistes, i nombroses entrevistes orals als testimonis de l'època. Amb tots aquests estudis es van realitzar diverses tasques de transferència: llibres, articles, exposicions i documentals. També hi van intervenir museòlegs i professionals de la didàctica amb l'objectiu de preparar materials escolars i construir un centre d'interpretació: el CIARGA, amb la col·laboració del Memorial Democràtic, i que forma part dels Espais de Memòria de Catalunya.

Com a resultat d'aquest projecte, a més d'un millor coneixement sobre l'aviació republicana i els bombardeigs franquistes a Catalunya, avui s'ha consolidat un Centre de Documentació sobre Aviació i Guerra Civil, que es troba a la Biblioteca dels Monjos (<http://www.biblio.smmonjos.cat>) i que conté una gran nombre de llibres, DVD, imatges i documents inèdits. També s'ha consolidat el CIARGA, l'únic museu dedicat a l'aviació republicana a Catalunya i a l'estat espanyol, que gestionen conjuntament l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos i l'Institut d'Estudis Penedesencs (www.ciarga.cat). Avui, el CIARGA compleix la doble funció d'espai de memòria i de centre d'interpretació i rep centenars de visites cada any.